

EL TEMPS D'HISTÒRIA

EL TEMPS

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA

LES BULLANGUES DE MITJAN SEGLE XIX

Dediquem aquest número de novembre d'EL TEMPS d'Història a les bullangues de mitjan segle XIX: les revoltes i la repressió posterior a Barcelona i al País Valencià, així com als incipients moviments democràtics, republicans i socialistes que van aparèixer llavors als Països Catalans.

- 45 EDITORIAL
- 46 APUNT
Les Balears dels United States of America
- 49 COMBINATÒRIA
Científics i la fidelitat a la terra
- 50 L'ENTREVISTA amb Jocelyn Nigel Hillgarth
- 53 FER I DESFER
- 54 DOSSIER
Les bullangues de mitjan segle XIX
- 71 HISTÒRIA EN XARXA
- 72 HISTÒRIA EN LLIBRES

961

© EDICIONS DEL PAÍS VALENCIÀ, SA

COORDINACIÓ: PELAI PAGES I MIQUEL PAYERAS

El novembre del 1842 –ara fa cent-seixanta anys– Barcelona vivia una de les insurreccions populars més importants de la primera meitat del segle XIX, que va culminar amb el bombardeig de la ciutat ordenat pel general Espartero. Aquest bombardeig d'Espartero –un militar considerat progressista, i que incomprendiblement té dedicats dos carrers a la ciutat que va atacar– no era el primer que patia Barcelona ni desgraciadament seria el darrer. Entre determinats sectors de la classe política espanyola ha existit històricament la convicció que Barcelona havia de ser bombardejada cada cinquanta anys. El mateix president de la Segona República espanyola, Manuel Azaña, ho va escriure el 29 de juliol del 1937 per boca d'un conegut seu: *“Es una ley de la historia de España la necesidad de bombardear Barcelona cada cincuenta años. El sistema de Felipe V era injusto y duro, pero sólido y cómodo. Ha valido para dos siglos.”* Durant bona part de la història contemporània aquest judici segurament seria compartit per persones i dirigents polítics d'ideologies ben diverses. L'única manera d'aplacar el caràcter anàrquic i rebel que tradicionalment han demostrat els catalans –quan el seny ha deixat pas a la rauxa– és la repressió pura i simple. Judicis i textos escrits al respecte no n'han mancat i en més d'una ocasió s'ha passat de la teoria, de les amenaces, a la pràctica.

Cada cinquanta anys... cal bombardejar Barcelona

Perquè Barcelona –i en particular les seues classes populars– en el decurs de la seua història més recent ha demostrat un caràcter combatiu i bel·ligerant bastant exclusiu. El mateix Karl Marx en el segle XIX havia de recordar que Barcelona era la ciutat europea que més lluites de barricades havia conegut al llarg de la seua història. La insurrecció de novembre del 1842 n'és un exemple. Altrament, va ser la primera ocasió en què el republicanisme irrompia en el panorama polític català amb força i dinamisme propis. La insurrecció del 1842, el bombardeig que la va seguir i aquesta darrera eventualitat ens serveixen per recordar un episodi emblemàtic del segle XIX, aprofundir en l'etapa coneguda com la de les “grans bullangues barcelonines”, recordar-ne els protagonistes i, al mateix temps, situar l'origen del republicanisme i del socialisme utòpic al Principat de Catalunya, al País Valencià i a les Illes Balears.

“Entre determinats sectors de la classe política espanyola ha existit històricament la convicció que Barcelona, i en particular les seues classes més populars, havia de ser bombardejada cada cinquanta anys”

Les Balears dels Estats Units de Nord-amèrica. O de Sa Graciosa Majestat de la Gran Bretanya. Una o altra possibilitat asseguraven els temors que publicava la premsa balear de 1898 fent-se ressò de la tesi d'alguns diaris europeus: que totes o alguna de les Balears podien caure sota dominació anglosaxona com a resultat de la guerra entre els EUA i Espanya que es lliurava al Carib –Cuba i Puerto Rico– en aquells mesos, entre la primavera i l'estiu de l'any de l'enfonsament dels residus de l'imperi espanyol.

Les Balears dels United States of America

L'estiu de 1898, enmig de la guerra entre Espanya i els EUA a les últimes colònies espanyoles al Carib, els balears el visqueren amb l'ai al cor per por que els americans els envaïssin i que quedessin sota el domini dels ianquis.

Ara potser és una anècdota que indueix al somriure. Però en aquell 1898 no feia gens de gràcia, als balears. Cal entendre, primer de tot, el context bèl·lic. Com és sabut, Espanya no volia desfer-se de Cuba ni de Puerto Rico. Mentrestant, aplicant la doctrina de les canoneres al servei dels interessos econòmics, el Govern dels Estats Units pretenia la descolonització espanyola del Carib perquè quedàs sota control *yankée* –així els identificava la premsa d'aleshores–. Tot i conèixer la superioritat militar nord-americana –que la premsa espanyola reflecteix, si bé minoritàriament– el Govern espanyol opta pel *castís* principi aquell de *más vale honra sin barcos que barcos sin honra* i presenta batalla.

Propaganda. A la premsa del primer semestre de 1898 s'hi veuen delirants “informes” sobre la superioritat militar espanyola. És la resposta propagandística a les contínues invocacions de la premsa popular nord-americana *jingoista* –terme despectiu que el patriotisme mediàtic espanyol endossava a la premsa populis-

ta dels EUA–. En aquests “informes” s'insulta i menysprea l'exèrcit nord-americà, que suposen escàs i dèbil (“*sólo pueden formar un ejército federal de 25.000 hombres...*”). Contínuament s'hi evoca la *superioridad moral* i la *entereza y valentía* dels heroics soldats hispànics que havien de menjar-se els ianquis, l'exèrcit dels quals “*es multicolor: blancos y negros, pieles rojas y chinos...*” la qual cosa era, es veu, sinònim de derrota segura. Enmig de la marabunda patrioteromediàtica propagandística, també s'hi escolen altres articles que comparen la potència de les flotes d'ambdós estats. I per aquí s'hi veu el pessimisme. Perquè, tenint en compte l'escenari de la guerra, a milers de quilòmetres de mar de la metròpoli que defensava i just a devora de les costes de l'atacant, se sabia que la flota esdevindria, com així va ser, la clau de la guerra. Vaja, que qualsevol podia veure clara la derrota. Qualsevol, és clar, que no estigués borratxo de patriotisme racial i que no confiés en el favor de Déu, que també n'hi hagué per regalar, de mostres d'aquestes: des de processons per demanar la victòria davant els ateus *yankées* a intents frustrats d'aconseguir una declaració papal en favor de la “*catòlica España*”. Per tant, ja tenim un factor que explica el pànic a la invasió de Balears: la seguretat de la derrota. Però alhora, la necessitat de preservar “*la hidalguía*”, “*el honor*” i, en no poca intensitat, qüestions de política interna podien fer allargar la guerra.

Geoestratègia. Tenint en compte, doncs, el conflicte militar, que havia d'acabar com acabà, la preocupació a les cancelleries europees antianglosaxones era que els EUA i la seva aliada Gran Bretanya aprofitessin l'avinentesa de la desfeta espanyola no solament per quedar-se els enclavaments antillans –que això tothom ho donava per fet– sinó que, ja que hi eren, si la guerra s'allargava, fessin un salt qualitatiu: posar peu a l'altre costat de la mar.

De la premsa balear de l'època –*La Almudaina* i *La Última Hora*–, que cita publicacions de Berlín, París o Moscou, es desprèn la idea terrorífica, que comença a preocupar els governs alemany o rus, i òbviament l'espanyol, que si la guerra es

PERE BOTA

perllonga, els EUA podien optar per fer *operacions de càstig* contra les costes peninsulars i insulars. Oficialment els britànics –igual com la resta de potències europees– eren neutrals, però els discursos oficials de Londres, abastament citats i reproduïts per la premsa espanyola com a mostra de la perversitat anglosaxona, no deixaven cap enclotxa al dubte, a qui ho sapigués llegir: que l’alineament amb els interessos ianquis era total i absolut. És a dir, que ja tenim un altre element clau: la convergència d’interessos entre l’eix Londres i Washington.

I ara cal fer un incís. Com és conegut, Gran Bretanya dominava l’estret de Gibraltar gràcies a la colònia que allà hi té. A l’altra banda del Mediterrani hi ha el Canal de Suez, que, per les òbvies característiques del transport marítim a llarga distància d’aleshores, tenia un caràcter estratègic de primer ordre. És a dir, en la geoestrègia del segle XIX i principis del XX, el control militar de les rutes mediterrànies era un objectiu primordial per a qualsevol potència. La presència britànica ja era prou intensa –els ports balears

rebien visites habituals de la flota mediterrània de Sa Graciosa Majestat, una de les quals, justament, poc abans d’esclatar la guerra EUA-Espanya–, i la possibilitat que Londres ampliàs presència militar estable en altres indrets mediterranis, aixecava grans temors entre altres potències europees. D’altra banda, els EUA mostraven un interès evident pel Mediterrani. Sempre l’havien tengut. I això ho sabien perfectament totes les cancelleries. Cal recordar que la primera base militar que els EUA establiren fora de les seves fronteres va ser a... sí: a Balears. A Maó, per ser exactes. Allà s’hi establiren a principis del segle XIX els primers *marines* per donar suport logístic a la *US Navy* que lluitava contra la pirateria nord-africana que atacava els vaixells comercials nord-americans. Els primers *marines* morts en acte bèl·lic fora dels EUA són enterrats allà –una vintena–, on hi hagué la base de port Mahon –que es devia pronunciar *meijon*, amb fonètica castellana de la jota, o una cosa així–. Encara ara es pot visitar aquest cementiri *dels americans*, i cada cop que la Sisena

Caseta de guarda a la murada de Palma. Davant el possible atac nord-americà es van construir trinxeres i fortificacions a les principals badies de les Illes.

Flota de la Navy hi toca port, s’hi fa un acte de respecte als caiguts.

Per tant, tenim una conjuntura internacional sobre la base de la guerra al Carib en la qual no era descartable que l’eix anglosaxó en volgués treure més tallada que no les colònies espanyoles. És a dir, reforçar militarment la presència al Mediterrani.

La premsa balear que recull aquests temors de les cancelleries europees assegura que, si la guerra es perllongava, els EUA formarien una flota a la costa est la missió de la qual serà, probablement, ocupar les Canàries i després, amb la complicitat de Londres, passar per l’estret de Gibraltar per bombardejar tota la costa mediterrània de l’estat espanyol, des d’Andalusia a Catalunya, i així forçar la rendició espanyola. De passada, rebrien també les Balears. Amb la intenció

PERE BOTA

Tres portades del diari *La Última Hora* durant els moments de màxima tensió a causa la possible invasió de les Illes per part dels Estats Units.

final, suposadament, de deixar tant a les Canàries com a Balears alguna mena de presència militar que asseguraria que les converses de pau anassin en la direcció destijada pels EUA. Entre les potències europees adversàries a Gran Bretanya i els EUA la por era que aquesta ocupació acabàs essent definitiva, bé perquè s'hi quedassin els EUA, bé perquè les cedissin a Gran Bretanya. El resultat d'aquesta hipòtesi, doncs, seria un eix anglosaxó Canàries-Gibraltar-Balears que controlaria l'entrada i sortida del Mediterrani occidental i una àmplia franja de l'Atlàntic.

Per tant, tenim els dos elements clau. Seguretat en la derrota, versemblança de l'atac nord-americà i, hipotèticament, l'interès per establir bases sòlides al Mediterrani.

Defensa. Tot plegat era pur deliri o una possibilitat raonable? Als balears, a principi d'any 1898, els devia sonar, el rumor, delirant. Però a mesura que passaven els mesos, les coses es posaven més serioses.

A banda del reforçament militar general a tot l'estat de les defenses costaneres —que, en part, també s'aprofitava com a antídoto contra hipotètiques rebel·lions populars contra la guerra—, el fet és que a Balears es viu aquells mesos, des del gener fins a la fi de la guerra, a l'agost, una frenètica activitat militar. Naturalment, tothom s'ho comença a prendre com a mínim com una hipòtesi possible, allò de la invasió.

Per exemple, articles editorials de *La Almudaina* i *La Última Hora* reclamen, a l'abril i al maig, que es millori la cablegrafia —només hi havia un cable submarí—: “*En las actuales circunstancias no cabe rechazar ninguna posibilidad, por remota que ésta pudiera parecer, como sería un ataque, y es necesario asegurar mejor comunicación con la Península.*” L'objectiu era advertir amb prou temps de l'atac.

Però, sobretot, es fa evident el pànic a mesura que augmenta l'activitat militar: es porta a Balears artilleria pesant, es construeixen trinxeres i fortificacions, es minen les badies de Palma i Maó, a Eivissa hi ha protestes oficials de l'Ajuntament perquè també vol protecció “*ante la posibilidad de un ataque*”, esquadrons

volants de cavalleria es passegen per tots els indrets de Mallorca... La idea, és clar, era donar seguretat. I la premsa, tota, acull aquelles mostres de suposat poder militar amb grans mostres “*de entusiasmo patriótico*”. Però al capdavant de tanta propaganda i d'operacions d'imatge, la realitat és que ningú no estava gens segur que tot allò servís per a res. Ans al contrari: quan a principi de juliol arriba la dramàtica notícia del desastre de la *gran armada* de l'almirall Cervera, enfonsada a Cuba per la flota nord-americana, és com el ressort que dona sortida al pànic. El dia 18 arriba a Palma un telegrama de paternitat ignota enviat des de Cartagena. Diu que algú ha vist la flota americana que ha entrat per Gibraltar en direcció a Balears. És el pànic total. El capità general ordena que es prepari la voladura dels ponts d'entrada a Palma, i que quan s'albiri “*el enemigo*” tres canonades donin l'avís perquè es prepari la població. No feia falta res més. Palma, Maó, Eivissa i altres localitats de les costes pràcticament es buiden de ciutadans. Tothom, càdica-ment, amb carros, a peu, amb tren (a Mallorca), com poden, se'n van dels llocs que de manera imminent seran atacats. El pànic és tan intens que el bisbat de Mallorca fins i tot dóna permís a les monges tancades perquè abandonin els convents de clausura i vagin a refugiar-se a les possessions que les famílies aristocràtiques posen a la seva disposició a l'interior de l'illa.

Però no. Al cap de quatre dies, encara no ha passat res. Les institucions militars i polítiques difonen bans per tranquil·litzar la població. Assaguen que cap flota americana ha partit dels EUA. A poc a poc, i a mesura que es veu que la guerra ja està decidida sense que els nord-americans hagin envaït les Balears, la calma torna a les Illes. Ja només queda la tristesa pels milers de morts illencs en la inútil i estúpida guerra, per a més glòria d’*“el honor español”*.

I així es va esvaïr el temor, i qui sap si el desig ocult de si més no alguns indígenes, d'unes Balears sota domini de *the United State of America* o bé del *United Kingdom*. Fins que arribà la Coca-Cola. Però això ja és una altra història.

Miquel Payeras

EL TEMPS

He conegut un cas en la meua vida professional universitària d'un professor madrileny que volia ferventment ocupar la càtedra de la seva especialitat a la capital, i per tal d'obtenir-la, primer en va guanyar una a Terrassa, de Terrassa va passar a Barcelona per trasllat, i de Barcelona a Sant Sebastià també per trasllat. El següent pas era arribar a Madrid i segurament ho hauria aconseguit si no hagués estat que la mort el va sorprendre al nord d'Espanya. Tot el periple el va fer sense sentir gaires simpaties pels nacionalismes perifèrics, la qual cosa fa més meritori el seu esforç.

Sé d'un altre cas, contrari al que acabo d'explicar, que he estudiat documentalment: el famós metge barceloní Francesc Salvà i Campillo (foto), ja al final del segle XVIII, va tenir l'ocasió d'assentar-se a Madrid, però no ho va fer. Els lligams familiars, els amics, la ciutat –no vull parlar de Catalunya, perquè el sentiment català encara no havia fet acte de presència–, l'atreien; el necessitaven tant com ell els necessitava. De manera que va tornar a Barcelona, on es va quedar fins a la seva mort l'any 1828.

Científics i la fidelitat a la terra

Santiago Riera Tuèbols, membre de l'IEC i del Departament d'Història Contemporània de la UB

N'hi ha que fan el que poden per marxar a altres indrets. I d'altres que per molt que els ho ofereixin, s'estimen més quedar a casa seva. Potser, aquests últims casos són afirmacions d'un mateix, a la seva ciutat i a la seva terra. I no pas per això el seus noms, com els del metge català Francesc Salvà i Campillo o el de l'enunciador de la termodinàmica, William Thomson, han deixat de ser escrits amb lletres d'or al llibre de la ciència.

Però no és, naturalment, l'únic cas. William Thomson (1824-1907), més endavant lord Kelvin, un dels primers que va fixar l'edat de la Terra en milions d'anys; que va donar suport a Joule en l'enunciat de la primera llei de la termodinàmica; que va suggerir que la temperatura de -273 °C fos el zero absolut, punt en el qual l'energia del moviment molecular s'anul·lava; que, basant-se en el treball de Carnot, va predir la fi de l'univers com el final inevitable d'una història de degradació de l'energia, lord Kelvin, dèiem, va professar durant tota la seva vida a la Universitat de Glasgow.

Efectivament, quan el laboratori Cavendish de Cambridge, fundat el 1868, el va cridar perquè ocupés el lloc de catedràtic –el consideraven el físic més eminent de Gran Bretanya–, Thomson no va acceptar aduint que no volia marxar de Glasgow. Llavors fou cridat a ocupar aquesta càtedra James Clerck Maxwell, el teòric de l'electromagnetisme.

A la mort de Maxwell, esdevinguda el 1879, des de Cambridge es va tornar a oferir la càtedra a William Thomson, però aquest la va rebutjar per segona vegada, tot i que l'esmentat laboratori s'estava convertint en un dels centres de recerca més prestigiosos de Gran Bretanya. Davant de la negativa, fou nomenat catedràtic John William Strutt, tercer lord Rayleigh. Però cinc anys més tard, aquest darrer va renunciar a la càtedra per ocupar un lloc en la Royal Institution londinenca.

Per tercera vegada se li oferí la càtedra a William Thomson i per tercera vegada la va rebutjar, aduint novament que preferia quedar-se a Glasgow. En aquesta ocasió, després de la nova negativa de lord Kelvin, el designat per dirigir el laboratori Cavendish va ser un altre Thomson: Joseph John Thomson, que passaria a la història per haver estat el descobridor de l'electró. I aquí s'acaba aquesta història.

Tres vegades va dir no el gran físic, com sant Pere. Però en aquest cas no es tractava d'un rebuig, d'una negació, sinó d'una afirmació a la seva ciutat, a la seva terra. I no pas per això el seu nom ha deixat de ser escrit amb lletres d'or en el gran llibre de la història de la ciència universal.

“Els camperols visigots no eren analfabets”

Jocelyn Nigel Hillgarth (Londres, 1929) és professor emèrit de la Universitat de Toronto, doctor en història i especialista en els visigots.

Jocelyn Nigel Hillgarth és autor d'estudis sobre les grans cròniques catalanes, la història de les Illes Balears, Ramon Llull i el poble visigot, entre altres matèries.

El regne visigot va ser un període marcat pel conflicte i el desgovern, però també hi havia altres aspectes culturals destacats que sovint s'obliden.

—Es pot determinar la frontera entre la realitat i la llegenda del poble visigot?

—La realitat de la història dels visigots acaba l'any 711, amb la batalla de Guadalete. Després tenim notícies seves en algunes parts d'Espanya, a Astúries i més probablement a Galícia i alguns punts de França i Catalunya. Però el més interessant és la llegenda posterior que se n'ha creat. En l'èpica medieval es parla de guerres entre famílies, proves i històries de venjances, de sang i de combats jurídics. Tenim testimonis escrits d'històries de gots a la cort de Carlemany, on se celebraven aquests combats. La llegenda i els costums gòtics estan molt més documentats, segurament perquè l'acumulació de poder en el regnat visigot permetia controlar-ho tot.

—Dins d'aquesta llegenda hi ha Astúries, d'on sembla que va partir la reconquesta visigoda. Però tampoc està clara la formació d'aquest regne cristià.

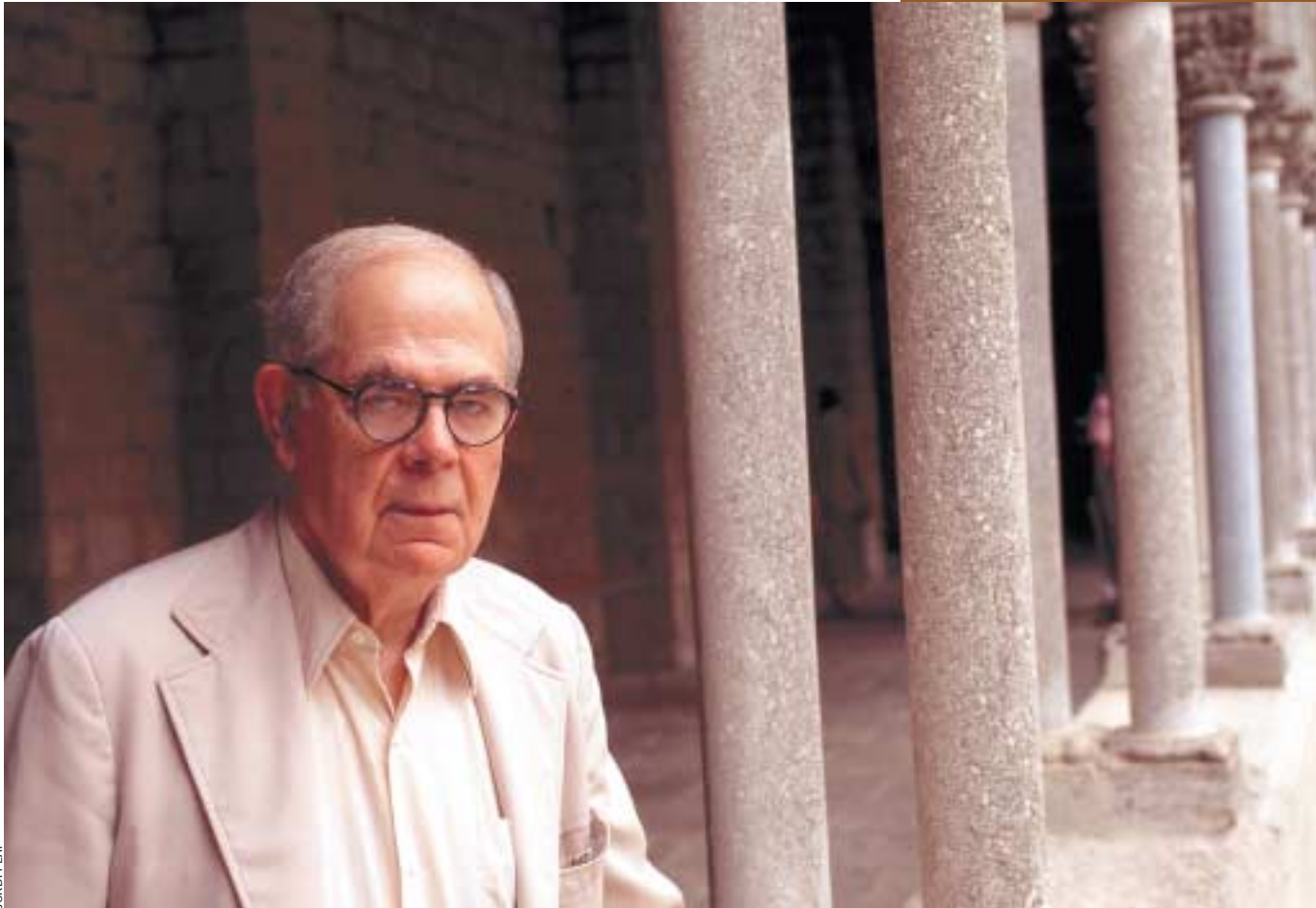
—Encara desconeixem molt com va anar aquest procés, però és evident

que la formació del regne cristià d'Astúries començà d'una manera molt més lenta del que es creia fins ara. No hi havia un grup de nobles visigots que arribessin junts a Astúries i que triessin un rei per continuar amb el regne visigot; tot era molt més complicat, perquè allò era una cosa nova i molt fragmentària. Segles després, els historiadors han descrit la creació d'Astúries com un reeiximent de Toledo, però el fet és que no hi havia cap ciutat a Astúries després del 711.

—També s'ha creat llegenda sobre com els musulmans van conquerir en dos anys allò que les legions romanes van trigar 200 anys a dominar. Quina va ser per a vostè la clau de la derrota?

—Crec que la ruïna visigoda no va ser causada pel desig de conquesta dels musulmans amb les campanyes militars de Tariq i Musà i un exèrcit de 20.000 berbers, ni per una guerra civil ni per les constants traïcions i conjures contra els reis, sinó per divisions internes entre els gots i per una situació de desgovern absoluta. El poder no era independent, tothom hi intervenia: bisbes, reis i nobles. Els reis tenien massa poder, aconseguit a base de sang i assassinats, i massa influència a l'Església. La justícia no sols no era independent, depenia de clans civils i eclesiàstics cada vegada més corruptes. Evidentment, aquesta situació va esclatar a Guadalete.

—Un poder inestable però totalment en mans dels gots. Tot i així, els gots i

JORDI PLAY

els hispanoromans tenien pactes per conviure, alguns dels quals ara es posen en dubte.

—Sí, en teoria els romans havien de donar gairebé tres parts de les terres als gots a canvi de protecció militar, però ara molts historiadors no estan d'acord amb aquest plantejament. És més probable que paguessin un impost, perquè per a un got no era segur viure al centre d'un país on per cada un dels seus hi havia 500 romans. Era preferible anar a viure a Sevilla i rebre els impostos confortablement a casa seva. És clar que és una hipòtesi, perquè tampoc no tenim documentació.

—Una gran part dels documents provinents de l'època visigoda havien estat escrits per bisbes romans, així com els grans textos literaris de l'època. Un fet que, en principi, indica que el poble visigot era fonamentalment bèl·lic i que la cultura hi va tenir un paper força discret.

—L'interès del regnat visigot per la cultura era escàs. Tret d'algunes excepcions, no van deixar grans obres d'art ni construccions com la resta de pobles. Però el més important és que, donat que els principals productors de documents eren els romans, no podem estar segurs que la informació que tenim dels gots sigui objectiva. A poc a poc anem trobant una sèrie de documents que ens proporcionen informació, però s'avança molt lentament.

—Precisament les inscripcions en pissarres trobades recentment a Àvila i Salamanca han donat sorpreses des del punt de vista cultural que podrien canviar aquesta visió.

—Aquests documents ens donen molta més informació sobre l'agricultura, els animals i la vida quotidiana dels gots de la que teníem abans. També demostren un fet important: fins fa pocs anys es pensava que només el clergat, alguns bisbes

“Cada cop es troben més documents escrits en l'era visigòtica per gent del camp en un llatí no molt correcte però que es pot entendre. Fins fa poc es pensava que només el clergat, alguns bisbes i persones importants sabien llegir i escriure. Això és completament fals.”

JORDI PLAY

“El primer assentament important de visigots va ser a Barcino, després que aquest poble aconseguís controlar una ciutat aleshores en mans dels vàndals, un dels pobles bàrbars que havien arribat l’any 409 a la Península. El rei Ataülf moria assassinat a Barcelona l’any 415, i fins el 507, de la mà del rei Gesaleic, el poble visigot no s’establirà definitivament a Hispània i s’oblidarà de Barcino”

i persones importants sabien llegir i escriure i que els camperols visigots eren analfabets. Això és completament fals. Aquests documents estan escrits per gent del camp en un llatí no molt correcte, però que es pot entendre. S’escriuien cartes, contractes entre persones per la compra de terres i d’animals, pregàries i fórmules religioses. S’han descobert més de 150 fragments en aquests darrers cinquanta anys, i cada cop se’n troben més.

—Si el regne visigot no veia necessària la cultura per a pagesia, com va aconseguir alfabetitzar-se part d’aquest col·lectiu?

—La conversió en massa al catolicisme dels visigots, expressada al III Concili de Toledo, de l’any 589, coincideix amb l’aparició de l’intel·lectual més important de l’edat mitjana, Sant Isidor de Sevilla. Ell va ser el primer pensador a entendre que la cultura no podia ser només privilegi de les elits, i ell va impulsar la fundació de les primeres escoles populars, dirigides per clergues.

—La conversió dels visigots al catolicisme era imprescindible per a la supervivència del regne?

—A Hispània hi havia cinc milions d’hispanoromans, majoritàriament catòlics, i 100.000 gots de religió arriana. Els romans vivien sota l’influx cultural i polític de Roma, mentre que els visigots imposaven la força militar i mantenien els seus costums. Però el mestissatge es va fer inevitable. En aquest sentit, Recared va ser un rei fonamental, ja que va comprendre la necessitat d’assumir com a pròpia la religió catòlica, majoritària entre el poble que governava. La conversió va ser l’exercici definitiu de convivència per a les dues societats, i la distinció entre gots i romans es va atenuar. Però la veritable unió de races no es va produir fins després de la invasió dels àrabs i berbers.

—Els regnats dels visigots es recorden fonamentalment com un període dominat per una trama de crims i intrigues, però no pas per cap aportació destacada.

—És cert que el segle VI ha passat a la història com el segle de les guerres fratricides, les conspiracions, els assassinats i l’abús del poder. Però amb l’arribada del rei Leovigild, el 568 es produeix una de les escasses aportacions germàniques. Leovigild impulsa una profunda revisió de les lleis i costums i promulga el *Codex Revisus*, un seguit de codis legals basats en un enduriment del dret romà.

—La relació entre els jueus i el poder era conflictiva. El rei Vitiza va voler posar-hi pau, però la seva mort prematura va tallar d’arrel l’intent.

—La mort de Vitiza va posar fi a un breu període de falsa pau. Va intentar solucionar alguns errors comesos pel seu predecessor, Ègica, que patia d’un antisemitisme malaltís que el feia creure que els jueus conspiraven contra ell i en va decretar la liquidació. Vitiza va voler posar pau oferint als hebreus exiliats el retorn a Hispània amb la promesa de donar-los la gestió econòmica del regne. Però una guerra civil l’any 710 va posar fi a totes les esperances de pau. Vitiza moria i l’any següent Roderic era elegit rei pel Senat. Aviat tindria problemes: els constants alçaments del clan dels partidaris de Vitiza, la rebel·lió endèmica dels vascons i l’amenaça musulmana al Magrib occidental.

—Aquesta història queda una mica allunyada dels territoris catalans.

—És curiós, perquè el primer assentament important de visigots va ser a Barcino, després que aquest poble aconseguís el control d’una ciutat fins aleshores en mans dels vàndals, un dels pobles bàrbars que havien arribat el 409 a la Península. Però el rei Ataülf moria assassinat a Barcelona el 415, i fins el 507, de la mà del rei Gesaleic, el poble visigot no s’establirà definitivament a Hispània i s’oblidarà de Barcino. La presència de visigots a Catalunya i al País Valencià va ser molt escassa, continuaven sent territoris romans. Les Illes Balears no entren mai en el poder got; els bizantins tenien les Illes fins a la conquesta àrab, que es va produir al segle X.

Gemma Aguilera

Les bullangues en la crisi de l'antic règim

Entre la guerra del Francès i mitjan segle XIX irrompen en les lluites polítiques i socials, amb unes motivacions pròpies, les classes populars.

Entre l'inici de la guerra del Francès i mitjan segle XIX l'estat espanyol va viure un període de transició, de transformacions polítiques i socials, que van menar a la crisi definitiva de l'antic règim i a la progressiva introducció d'un nou model d'estat i de societat, políticament liberal i socialment i econòmicament capitalista. A Catalunya eren els anys en què les noves indústries fabrils experimentaven una primera expansió, que anunciava els grans canvis provocats per la industrialització. Era un període complex i va ser commocionat per tot un seguit de guerres –primer la del Francès, després les insurreccions absolutistes i la guerra carlista–, per la lluita aferrissada que enfrontava els liberals amb els absolutistes, per les picabaralles entre els diversos sectors del liberalisme i per la primera gran irrupció de les masses populars a l'arena política de la contemporaneïtat.

El "batalló de la brusa", un equivalent als *sans-culottes* de la Revolució Francesa, en moments d'agitació social sempre estaven al davant d'un combat en el qual tenien molt a guanyar i poc a perdre.

Les classes populars. Certament, un dels fenòmens més característics d'aquesta etapa va ser la participació dels sectors populars en les lluites polítiques i socials del període, amb unes motivacions que li eren pròpies, i que no sempre coincidien amb les de la burgesia liberal i revolucionària ni, evidentment, amb la dels sectors reaccionaris partidaris del manteniment de l'antic règim. Unes classes populars, per una banda, que si bé al camp eren integrades bàsicament per una pagesia majoritària, a les ciutats eren constituïdes per un conglomerat social que comprenia des de sectors menestrals, l'artesanat, pescadors o els pobres de solemnitat, fins als nous obrers fabrils de les noves fàbriques tèxtils. Eren les patuleies, el "poble petit", els homes de "la brusa", equivalents als *sans-culottes* de la Revolució Francesa, que en els moments de major agitació política i social sempre estaven al davant d'un combat en el qual tenien molt poc a perdre i, en canvi, molt a guanyar.

A vegades s'ha volgut interpretar l'acció política d'aquests sectors com si es tractés d'un activisme cec, originat en la manipulació a què eren sotmesos en cada moment, o bé per la burgesia liberal o bé pels absolutistes. Res més lluny d'això. Un estudi acurat de les motivacions que van menar els sectors populars rurals o urbans a la lluita ens porta a conclusions quasi definitives. Els mòbils, els objectius i les finalitats de la seva actuació tenien sempre una raó de ser pròpia que es relacionava o bé amb la situació econòmica inestable del moment –són anys de crisi econòmica, de contracció del mercat mundial, de pèrdua de les colònies, etc.– o bé amb les pessimistes condicions de vida i de treball en què estaven immersos, més si es tenen en compte els canvis estructurals que patia la societat catalana i espanyola. A partir dels anys vint del segle XIX es van començar a detectar també els primers moviments laborals, directament vinculats a la nova problemàtica generada per l'industrialisme, i a la dècada següent ja hi va haver les primeres formes d'organització sindical. En el terreny polític, altrament, la seva alineació inicial amb els sectors més radicals del li-

beralisme va acabar sent efímera, en la mesura que ben aviat es va evidenciar que el model de societat i d'estat que s'estava implantant en cap cas no responia als interessos de les classes populars.

La nova societat capitalista s'estava fonamentant en tota una sèrie de valors –llibertat, igualtat, propietat– que, al cap i a la fi, tenien nombroses limitacions a l'hora de la seva confrontació amb la realitat. Mentre es desenvolupaven només en el terreny de les idees, aquests principis van servir com a arguments d'agitació i de mobilització política, però quan van penetrar en el terreny de l'experimentació social, ben aviat se n'evidenciaven les limitacions. En la pràctica, la "llibertat" burgesa va esdevenir un valor limitat a la llibertat d'explotació econòmica, i el mite "igualitari" del liberalisme va acabar sent una pura fórmula jurídica d'"igualtat davant de la llei". El valor que va acabar sent la pedra de toc fonamental de la nova societat capitalista va ser el principi de la propietat, al qual ben aviat s'afegí el no menys fonamental principi de l'ordre. Ordre, al capdavall, per garantir la propietat.

Per això, a l'estat espanyol, com va passar arreu d'Europa, el sistema liberal es va anar configurant de manera radicalment antidemocràtica, marginant políticament les classes populars i amplis sectors de la petita burgesia urbana, que ben aviat van trobar l'alternativa en el republicanisme, hereu de les societats secretes, carbonàries i radicals que s'havien constituït des de la darrereria del segle XVIII. El socialisme utòpic, les primeres aspiracions igualitaristes, esdevenien en aquest context l'alternativa ideològica que configurava el seu model social.

Les bullangues durant els anys trenta. A partir, doncs, d'uniques motivacions molt precises, les classes populars urbanes van ser les grans protagonistes de les agitacions socials que van tenir lloc a Catalunya, a partir del 1833, moment en què, mort Ferran VII, va ser nomenada reina Isabel II sota la regència de Maria Cristina. És el moment en què la insurgència carlina obliga la reina regent a buscar suport entre els liberals

més moderats per garantir el tro de la seva filla, i contra la seva voluntat, es veu obligada a acceptar les primeres i molt tímides reformes de caràcter liberal. Però la lentitud d'aquestes reformes, l'escamoteig de mesures econòmiques, les exigències dels liberals progressistes en aquests àmbits i en l'àmbit concret que es reorganitzés la milícia nacional, generaven en el conjunt de l'estat una situació de tensió política creixent i de malestar popular. La notícia segons la qual a Reus un destacament de milicians liberals havia estat atacat pels carlins i la intervenció d'un frare en l'assalt desfermà la primera gran onada d'anticlericalisme popular a la Catalunya contemporània. Era el juliol del 1835. El dia 22 d'aquest mes es van produir els primers assalts de convents a Reus, i el dia 25 la foguera es va estendre per Barcelona i altres poblacions com Mataró, Arenys, Igualada, etc.

Era la primera bullanga del període, com ho explicava un romanço de l'època: "*Hubo un caso por Santiago/ Que en general se aplaudió/ Fué la quema de conventos/ Que de frayles nos libró:/ Entonces nació, Bullanga...*" A Barcelona la multitud havia cremat completament o parcialment sis convents de clergues regulars, i si bé a vegades s'ha esmentat que l'acció va ser afavorida per la burgesia urbana, que no es va oposar a l'acció dels incendiàries, per tal d'aconseguir terrenys edificables dins muralles, la veritat és que l'acció responia a un difós sentiment anticlerical que les masses populars urbanes tornarien a manifestar en moments posteriors de la nostra història. El rebuig popular al clergat regular –la convicció que els convents albergaven tresors que servien per finançar els carlistes– s'evidenciava en la cançó que el poble cantava mentre incendiava convents: "*¡Viva Cristina!/ Ara més que may/ Capellans y frares/ Vagin al carall/ ¡Viva lo general Llaudé!/ Mentres haigi frares/ May anirem bé.*" Abans de cremar els convents, una multitud també havia cremat les portes de la ciutat on es cobraven els impostos de consum.

La mateixa nit i els dies següents van córrer rumors que també es volien cremar fàbriques de vapor, però un fullet

EL TEMPS

Dalt, oli de Josep Arrau sobre els fets de l'agost de 1835 a Barcelona. La patuleia crema papers i el cadàver de Bassa. A sota, una representació de la crema de convents d'aleshores.

llançat al carrer el 2 d'agost ho va desmentir: *"Jamás el fiero bruto ha despedazado la teta que le da vida, ni el errante salvaje el bosque que le mantiene, ni nunca la industriosa capital llegaría a desconocer sus propios intereses."* Tres dies després, però, el 5 d'agost, es va produir la segona bullanga. En aquesta ocasió la causa va ser l'arribada a Barcelona del general Bassa, amb la intenció de castigar els incendiaris. Davant d'aquestes intencions la multitud assaltà el Palau Reial, va matar Bassa, i la mateixa nit va assaltar comissaries de policia, va enderrocar l'estàtua de Ferran VII al Pla del Palau i va aca-

bar incendiant la fàbrica Bonaplata, el vapor més emblemàtic de la ciutat. Era la mostra més significativa d'antimaquisme que s'havia produït fins ara a Catalunya, i sembla que l'acció calia atribuir-la a veïns de municipis propers a Barcelona que feien treball a domicili i als quals la mecanització industrial els perjudicava prou. En qualsevol cas, però, es té constància que abans de 1835 s'havien produït ja conflictes laborals importants i que se'n continuarien produint en mesos posteriors.

Les classes populars urbanes barcelonines van viure encara en un clima d'agitació intens, que va perdurar fins a mitjan 1837, i que va provocar moments insurreccionals, com l'aixecament del 13 de gener del 1837, quan el "batalló de la brusa", format per obrers i menestrals, i el batalló de sapadors es van atrinxerar a la caserna de Sant Agustí, en protesta contra un ban en què s'establia l'estat d'excepció. O l'aixecament republicà de Ramon Xauradó, el 4 de maig del mateix any, durant el qual es van ocupar la Diputació i l'Ajuntament i que va acabar amb l'afusellament del màxim dirigent.

Insurreccions contra Espartero. Però va ser durant el període esparterista dels anys 1840-1843 quan les bullanges barcelonines van assolir unes di-

mensions més espectaculars i quan, a més, l'acció de les masses va acabar desvinculant-se dels objectius burgesos per presentar una dinàmica específica que reflectia uns interessos clarament divergents dels sectors populars en relació amb el liberalisme. Si bé en els anys anteriors i a l'inici del període les classes populars urbanes havien fet costat al programa i a l'actuació dels sectors més progressistes del liberalisme, i fins havien contribuït que el general Espartero s'emparés del poder, en acabar-se l'etapa l'enemistat amb Espartero era més que evident i el distanciament amb el programa de la burgesia liberal, indiscutible. Un element afegit d'importància indubtable durant aquests tres anys va ser la primera irrupció de l'associacionisme obrer, l'aparició dels primers dirigents sindicals amb noms i cognoms, que van participar obertament en tota la conflictivitat del període, i el desenvolupament de nombrosos conflictes laborals, que van contribuir a mantenir una situació d'agitació social gairebé permanent.

El primer episodi en què s'evidencià l'enfrontament entre les classes populars urbanes, la mateixa ciutat de Barcelona i el regent Espartero es va produir amb motiu de l'intent d'enderrocar la Ciutadella, que va tenir lloc l'octubre del 1841. La Ciutadella era la fortalesa que, com va escriure Vicente Blasco Ibáñez l'any 1892, *"había sido construída por el primer Borbón, Felipe V, para tener esclavizada bajo la boca de sus cañones a la capital catalana y había servido de Bastilla de la reacción, pues el Conde de España hacinó en sus calabozos a los infelices liberales que no destinó a la horca"*. L'odi de la ciutat en contra de la Ciutadella era més que evident i, per aquesta raó, quan la Junta Suprema de Vigilància de Barcelona va iniciar, el dia 26 d'octubre, les tasques d'enderrocament de la Ciutadella va trobar tot el suport ciutadà i popular. Però la reacció d'Espartero no es va fer esperar: va paraitzar per força la iniciativa i va portar a terme una política clarament repressiva contra tots els que hi havien participat. I fins i tot, el 9 de desembre del 1841, va decretar la dissolució de l'Associació de Teixidors, en involu-

crar-la en l'afer. La presència humiliant de la Ciutadella encara va fer escriure a Víctor Balaguer, vint anys més tard, uns versos que musicats per Anselm Clavé van esdevenir molt populars: “¿Quin serà, oh Déu, aquell dia/ de ventura sens igual,/ d'altres dies rica estela,/ en què al fi la Ciutadella/ la veurem enderrocar?/ ¡Abaix la Ciutadella!/ ¡Abaix! ¡abaix! ¡abaix!”.

El malestar ocasionat per l'actitud d'Espartero, la política econòmica que seguia i tot un conjunt de mesures que pretenia portar a terme van acabar provocant la insurrecció barcelonina del novembre del 1842, que va acabar amb el bombardeig de la ciutat. En la insurrecció barcelonina les classes populars van tenir ja un paper de primer ordre i, en molts moments de la revolta en van marcar la pauta de l'evolució.

En ple desprestigi del govern progressista, a partir de la fi del maig del 1843 i sobretot ja a partir del mes de juny, des de Catalunya hom participà en els pronunciaments contra Espartero, els quals van provocar la fugida d'aquest a Cadis el 30 de juliol. La burgesia moderada se situà al poder. Va ser en aquest moment, i amb l'arribada de Joan Prim com a nou governador civil de Barcelona, que la insurrecció catalana va prendre nova embranzida. Les promeses incomplides pel nou govern i el desarmament dels primers batallons de voluntaris van provocar l'alçament generalitzat, a partir del dia 1 de setembre. Prim va ser rebutjat per les armes fora de la ciutat i, al mateix temps, l'alçament va assolir un caràcter generalitzat per tot Catalunya.

La revolta, coneguda amb el nom de Jamància –concepte d'origen caló derivat de *jamar*, que significa menjar, o gana– va tenir en aquesta ocasió una clara dimensió social i republicana. Els jamancis, que vestien amb *traje de plebeyo*, amb barretina o gorra marinera, jaqueta i espartenyas, van manifestar en aquesta ocasió clares aspiracions socials i revolucionàries que anaven molt més enllà del programa de la burgesia. La utilització de banderes negres i vermelles, el cant de “La Campana” i “El Xiriviví”, amb estrofes tan contundents com la que deia “Mori la aristocràcia,/ prou mal nos ha fet ja,/ lo poble vol ser amo,/

Viva Déu que ho serà!”), reflectien les aspiracions igualitaristes dels revoltats. I homes com Joan Muns, un dels dirigents de l'Associació de Teixidors, va tenir una clara participació en la lluita, que va disposar d'episodis molt agosrats, com l'intent d'assaltar la Ciutadella que es produí el dia 7 d'octubre. Una revolta que va ser molt més organitzada; Barcelona va resistir al setge i a les bombes, en aquesta ocasió del general Prim, fins al 19 de novembre de 1843, quan ja havien capitulat ciutats com ara Vilafranca del Penedès, el Vendrell, Olot o Roses (al final d'octubre) i Girona (el 7 de novembre), mentre que Figueres, on Abdó Terradas va proclamar la República, va resistir fins al 10 de gener de 1844. S'ha calculat que aquesta insurrecció va costar a Barcelona 335 morts i 335 ferits, víctimes dels 11.893 projectils que van ser llançats damunt la ciutat des de Montjuïc, la Ciutadella o el fort Pius. Prim va tenir sens dubte especial cura en la persecució dels revolucionaris. Com recordava Bonaventura Carles Aribau en un poema on lloava les proeses del militar català, “bona somanta els donares/ prop del Clot i Sant Martí,/ a la riera d'en Malla/ i a la vora d'aquell riu:/ i a Sabadell l'altre dia/ los caçaves com conills”.

Però la revolta dels jamancis, a desgrat de la derrota final, va marcar una fi d'etapa i l'arrencada d'un nou període. Si

Gravat de l'atac a la Ciutadella de Barcelona pel “batalló de la brusa” i altres cossos de voluntaris, durant la Jamància, l'any 1843.

d'alguna cosa havien servit les bullagues era per enfortir la consciència social i política d'unes classes treballadores que, des d'aquest moment, ja sabien que el sistema liberal i capitalista en cap cas no podia satisfer les seves necessitats més elementals.

La participació massiva de les classes populars en la lluita contra l'antic règim havia servit, de manera indiscutible, per consolidar el sistema liberal, que en temps futurs ja no necessitaria –més aviat tot el contrari– la participació popular.

I aquesta frustració popular per la forma concreta que estava assolint el capitalisme ben aviat es va traduir en ideologies alternatives que plantejaven la superació del capitalisme. Fins al 1868 aquest va ser el paper que desenvolupà el socialisme utòpic. A partir de l'any 1868 aparegueren, ja ben formulades a casa nostra, l'anarquisme i el marxisme, les noves ideologies que van acabar animant els moviments socials a casa nostra durant el segle XIX i bona part del segle XX.

Pelai Pagès

El bombardeig de Barcelona per Espartero

Més d'un miler de projectils es llançaren sobre Barcelona durant gairebé dotze hores per sufocar la insurrecció contra el regent. Era el 3 de desembre de l'any 1842. Hi va haver uns cent morts i molts ferits.

El 3 de desembre de 1842, a les 11.30 hores del matí, i des del fort de Montjuïc, s'inicià el bombardeig de la ciutat de Barcelona que, al llarg de gairebé dotze hores, va rebre l'impacte de més d'un miler de projectils. El bombardeig de la ciutat pel general Baldomero Espartero va ser la culminació de la insurrecció contra el regent que havia protagonitzat Barcelona i que s'havia iniciat poques setmanes abans.

Efectivament, al novembre de 1842, Barcelona va ser l'escenari d'un moviment revolucionari contra la política del govern progressista d'Espartero, que havia perdut la credibilitat i el prestigi que l'havien portat a ocupar la regència. Incapaç de resoldre els problemes polítics que se li plantejaren, però apostant per la recerca de suport a Anglaterra, davant les exigències aranzelàries dels anglesos, va posar en perill la indústria cotonera catalana.

La insurrecció contra Espartero. Les causes que expliquen l'inici de les tensions es troben en les pretensions d'Espartero de signar un tractat comercial amb Anglaterra que havia de posar fi al proteccionisme aranzelari. Lògicament, la introducció de manufactures angleses va perjudicar greument el desenvolupament de la indústria cotonera catalana. La competència anglesa –que retallava les vendes de les empreses catalanes– va provocar l'increment del nombre d'aturats i afectava les condicions de vida dels industrials i dels obrers. Cal afegir també el descontentament sorgit arran de l'obligatorietat dels catalans de prestar el servei d'armes a través de les quintes, i la indignació davant la possibilitat de la imposició d'una contribució extraordinària que havien de satisfer els barcelonins per reedificar la part enderrocada de la Ciutadella.

Aquest any ja s'havien produït a Barcelona nombroses revoltes i manifestacions no només contra les quintes, sinó també pel tancament de fàbriques, enfrontaments entre l'exèrcit i la milícia i agitacions protagonitzades pels republicans. Però l'espurna que va endegar la insurrecció, a més de la detenció d'uns ciutadans que la policia considerava republicans, va ser la negativa d'un grup d'obriers a pagar els drets de portes. El diumenge 13 de novembre, després d'una jornada festiva al camp, pretenien introduir uns porrons de vi de contraban per la porta de l'Àngel i es van negar a pagar l'impost obligatori al funcionari que la custodiava. Els anomenats drets de portes, que s'havien de pagar quan s'introduïen a la ciutat productes de l'exterior, constituïen un tribut obligatori que els ciutadans havien de satisfer i l'existència del qual qüestionaven. La negativa a fer-lo efectiu va endegar un procés insurreccional que ja no es deturà. Els enfrontaments entre manifestants, població civil, milícia i tropes de l'exèrcit es van estendre i van generalitzar i atorgar un clar protagonisme als republicans. L'exèrcit, que es defensava des de les casernes i els forts de les drasanes, Montjuïc i la Ciutadella, va patir moltes baixes i no podia moure's lliurement per la ciutat. El capità general Van Halen es va recloure a Montjuïc, des d'on va amenaçar reiteradament de bombardejar la ciutat. El 16 de novembre es va constituir una Junta Popular Directiva Provisional, circumscrita a la ciutat de Barcelona, que centrava el seu ideari, entre altres qüestions, en la defensa de la independència de Catalunya davant la Cort mentre no s'establís un govern just, en l'exigència de la protecció de la indústria, del comerç, de l'agricultura i dels treballadors i en la demanda de la unió de tots els liberals i de la

dimissió del regent Espartero i del seu govern. Aquesta Junta, que va presidir el republicà valencià Joan Manuel Carsí –redactor d'*El Republicano*–, va viure una trajectòria complicada davant les successives i reiterades dimissions i nomenaments dels seus integrants, i va rebre diversos anuncis i amenaces de bombardeig de la ciutat en cas de no dissoldre's i de no acceptar la submissió al govern legítim, dirigides pel capità general Van Halen, que assenyalava terminis que s'ajornaven i que no s'acabaven de complir mai.

Les juntes successives que es van formar van ser integrades per membres de diverses tendències: progressistes, moderats, republicans..., els quals representaven els diferents estaments de la ciutat de Barcelona. I al seu costat, des del dia 21 de novembre, s'havia creat la patuleia, integrada per milicians de diferents batallons, i una comissió municipal, amb la tasca de posar en marxa els objectius marcats en el moment de la constitució de la Junta. El dia 29 de novembre Espartero va arribar a Esplugues de Llobregat i es va formar una nova Junta Conciliadora que inicià negociacions amb el capità general per aconseguir una sortida pacífica. Aquesta va ser la Junta que va trencar amb el moviment revolucionari i va desarmar les patuleies, envià fora de la ciutat els líders de la insurrecció, amb la qual cosa va possibilitar la marxa dels republicans, i obrí les portes de la ciutat per permetre la llibertat de circulació als ciutadans. Però Espartero va considerar, aquests canvis, insuficients. Una comissió de membres de la Junta que pretenia evitar el bombardeig va voler fer un darrer intent de negociació, però el regent es va negar a rebre'ls i continuava exigint una rendició sense condicions, el desarmament de la Milícia Nacional, el desallotjament de la caserna de les drassanes i la devolució de totes les armes. Aleshores es va dissoldre aquesta Junta i se'n creà una de nova integrada per menestrals, exaltats i sectors populars. Aquesta nova Junta, que presidia Crispín Gaviria, un venedor ambulat, va publicar un ban en què comminava els ciutadans a prendre les armes i a defensar Barcelona. Una ciutat caòtica, però, que ja havia estat

abandonada per una part important de la seva població burgesa i que ja només albergava una ciutadania enfrontada entre si, composta bàsicament per obrers i menestrals que van haver de fer front a les bombes d'Espartero.

El bombardeig de Barcelona. El bombardeig es va saldar amb un centenar de morts i nombrosos ferits. La població va viure l'horror de l'agressió atemorida i va intentar fugir de la ciutat per mar o cercar la protecció sota la solidesa de les esglésies, més resistents a l'impacte de les bombes. Els efectes, sens dubte, foren molt palpables sobre les edificacions i els equipaments de la ciutat. L'incendi de la façana principal de l'Ajuntament afectà no solament la integritat dels arxius i documentació, sinó també els carrers adjacents. Els hospitals civil i militar, el Palau de Justícia, la Ca-

EL TEMPS

El general Joaquín-Baldomero Fernández Álvarez Espartero, més conegut com a Baldomero Espartero, va donar l'ordre d'atacar la capital catalana. Les bombes van caure de manera insistent el 3 de desembre de 1842.

Dalt, combats al Portal Nou de Barcelona, avui plaça del Comerç, el 16 de novembre de 1842, durant una revolta contra Espartero. La Milícia Nacional i alguns paisans disparen a forces de l'exèrcit. A sota, un altre aspecte de l'alçament, aquest a la plaça de Sant Jaume. Els revoltats es reparteixen les armes requisades a l'exèrcit.

El 7 de desembre el govern va decretar per reial ordre que l'Ajuntament s'havia de fer càrrec de la reconstrucció de la Ciutadella. A més, va crear noves contribucions i va obligar a satisfer els pagaments de les endarrerides. També va imposar les quintes militars, va suprimir la fàbrica de tabac i moneda, la publicació de tots els diaris a excepció de 'Diario de Barcelona'... Mesures repressives que incrementaven el rebuig de Barcelona envers Espartero

sa de la Caritat i nombroses fàbriques i habitatges particulars patiren els efectes de les bombes i quedaren destrossats. El bombardeig només es va aturar quan una comissió de veïns es va adreçar a Van Halen per demanar-li que posés fi al setge de la ciutat a canvi del seu compromís per pacificar-la. El dia 4 de desembre el desarmament de la patuleia ja era una realitat.

La milícia havia pres la Ciutadella i havia recuperat el control sobre les drassanes, les casernes i les portes de la ciutat. Quan Espartero, el capità general i les tropes de l'exèrcit entraren a Barcelona, el silenci era complet en una ciutat fantasmagòrica. Els barcelonins s'havien amagat a les cases i els carrers eren absolutament buits. A la declaració de l'estat de setge indefinit per a Barcelona, subscripta pel capità general, s'afegiren

un seguit de mesures repressives de gran envergadura per castigar la ciutat. Es decretà la pena màxima per als dirigents de la revolució, que van ser executats amb diligència, i molts insurrectes van ser emprisonats incondicionalment o van ser deportats. El 7 de desembre el govern decretava per reial ordre que l'Ajuntament s'havia de fer càrrec de la reconstrucció de la Ciutadella. A més, va crear noves contribucions i va obligar a satisfer els pagaments de les endarrerides. També va imposar les quintes militars, va suprimir la fàbrica de tabac i moneda, la publicació de tots els diaris a excepció de *Diario de Barcelona*... Mesures repressives que només serviren per incrementar el rebuig de la ciutat de Barcelona envers Espartero.

Maria Pilar Molina

La Icària dels catalans

En l'ambient de les bullangues els republicans i els demòcrates prenen força a Catalunya, igual com els partidaris de la Icària.

A finals dels anys trenta i començament dels quaranta del segle XIX el republicanisme va prendre força a Catalunya. És en l'ambient enrarit de les bullangues de 1842 i 1843 que un jove empordanès entra en la política catalana, entusiasmat amb les idees republicanes. Es tracta de Narcís Monturiol, qui afirma que, havent estès la consigna que els qui fossin partidaris de la república possessin fanals a les finestres o balcons en una dada concreta, en el moment de recomptar-los en localitzaren 48. I se n'estranya: “[el resultado] nos llenó de fuerza. Nosotros mismos no pensába-

mos que en Barcelona hubiese 48 republicanos conscientes.”

A mitjan 1842 va aparèixer a Barcelona un periòdic, *El Republicano*, de la mà d'Abdó Terradas. Terradas, natural de Figueres com el mateix Monturiol, hi va donar a conèixer el seu pla de revolució, una clara incitació a la revolta. Durant la regència d'Espartero va ser elegit alcalde de la capital de l'Empordà tres vegades i totes tres va ser anul·lada l'elecció al·legant motius ridículs. A la quarta se li exigí el jurament de fidelitat a l'*espadón* (terme amb què eren motejats els militars d'alta graduació que intervenien en política, en aquest cas Espartero) i s'hi va negar rotundament. No va ser fins a la cinquena que va transigir “per tal d'evitar un trastorn a la població de Figueres”. Emperò, la presa de possessió fou anul·lada per “haber tomado posesión prestando, con protesta, el juramento de costumbre”. Abdó Terradas va polemitzar amb Narcís Monturiol perquè el seu republicanisme era actiu i lluitador, bel·licós, impulsava l'associacionisme obrer i predicava l'igualitarisme democràtic, mentre que el d'en Monturiol es va anar transformant en passiu i pacífic, trets que es van fer especialment palesos quan va congriar al seu voltant

EL TEMPS

El periòdic *El Republicano* va néixer l'any 1842, i la seva personalitat és inseparable de la figura d'Abdó Terradas, en la imatge de sota. Al mig, Narcís Monturiol, qui va polemitzar força amb Terradas per la diferent manera com cadascú defensava el seu republicanisme.

el grup cabetà barceloní. D'altra banda, Abdó Terradas, considerat el cabdill del republicanisme català, va plasmar les seves idees polítiques en els gèneres literaris de la novel·la i el teatre (*Lo rei Micomicó* és una reeixida paròdia de la institució monàrquica).

Republicanisme i democràcia. Respecte al Partit Demòcrata, que hom pot suposar que va veure la llum del dia a Madrid l'any 1849, no és pas agosarat escriure que a Catalunya existia, almenys implícitament, des que Abdó Terradas va publicar les *Hojas Republicanas* l'any 1841. Les idees demòcrates, doncs, neixen i es desenvolupen intensament amarrades de republicanisme. Com diu l'historiador Josep Fontana, el fet que el Partit Demòcrata visqués en la clandestinitat fa que no hagi estat ben estudiat i que les seves aparicions públiques siguin comptades. Tanmateix, una d'aquestes ocasions es va esdevenir el 1854, quan el Partit Demòcrata es va reunir a les Cases Consistorials sota la presidència de Benet Prats. Hi parlaren Columbrí, Pere Montaldo, Ceferi Tresserra i Narcís Monturiol. Aquest darrer va atacar l'Església catòlica i va demanar la llibertat de consciència. Després, un nombrós grup de barcelonins anaren a dipositar flors a la tomba de Francesc de Paula Cuello, un significat republicà mort el 1851 pels homes de la ronda d'en Tarrés, un grup parapolicial que tenia terroritzats els ciutadans de Barcelona. Sabem també que el grup va promoure la publicació d'un setmanari, *El Libertador*, que a última hora canviaria el títol per *La Propaganda Democrática*, on col·laborarien, ultra el mateix Monturiol, C. Tresserra, F. A. Clavé, F. Sunyer i Capdevila i J. Tutau, entre d'altres. No cal dir que l'empresa no va reeixir a causa de l'oposició de les autoritats.

S'ha de destacar que Monturiol va ser un assidu impulsor de periòdics. Així, *La Madre de Familia*, imprès per Martí Carlé, que el juny de 1846 va veure el primer número. Aquesta publicació constituïa una exaltació de la institució familiar i pretenia dignificar el paper de la dona-mare. En varen sortir vuit números.

El periòdic que va tenir més continuïtat i el que va ser més representatiu dels que va publicar Monturiol va ser, però, *La Fraternidad*, dins ja de l'etapa cabetà de l'inventor del submarí.

Els icarians. És obligat parlar d'Etienne Cabet (1788-1856), autor del *Voyage en Icarie* (1840), que preconitzava un comunisme pacífic recolzant-se en la conscienciació, l'educació i l'exemple que tots i cadascun dels icarians havien de donar tant en la seva vida individual com col·lectiva. La seva fita era canviar la societat eliminant la burgesia a través de l'abolició de la propietat privada. En aquesta nova societat cada ciutadà produiria segons les seves capacitats i consumiria segons les seves necessitats. L'exemple que havia de constituir la vida de cada icarià tenia un aparador mundial: la utòpica Icarie que es fundaria als EUA.

Probablement, Cabet va començar a ser conegut a Catalunya amb motiu de la difusió del fullet que havia escrit el 1843 intitulat *Bombardement de Barcelonne ou voilà les Bastilles*. Sabem que el grup cabetà que es va congriar al voltant de Monturiol i els seus amics demòcrates i republicans rebien *Le Populaire*, la publicació que Etienne Cabet editava a França.

L'any 1847 decidiren publicar *La Fraternidad* a Barcelona, tant per estendre la doctrina socialista, qualificada de "comunista", com per canalitzar l'aportació catalana que havia d'intervenir en la fundació d'Icarie. El primer número, en el qual constava "*periòdic dirigit per Monturiol*", va veure la llum el 7 de novembre. Reproduïa molts articles de *Le Populaire*, traduïts naturalment al castellà, amb alguns comentaris dels membres de la redacció de Barcelona no massa extensos. En el número corresponent al 26 de desembre apareixia un article de *Le Populaire*, "*Allons en Icarie*", que va iniciar la campanya destinada a aconseguir futurs emigrants cap a la ciutat ideal. La classe obrera vivia llavors una situació molt penosa, atenallada per una industrialització que no permetia cap respir, per un govern moderat decidit a esborrar del mapa les organitzacions obreres,

EL TEMPS

i per una crisi que ja ensenyava les urpes (1847-1848). Tot plegat va contribuir a fer que el grup icarià barceloní tingués, a través de *La Fraternidad*, un ressò més gran del que esperaven Monturiol i els seus companys. De fet, no pot sorprendre que molts obrers veïssin en la idealitzada Icària la solució als seus problemes. Aquest era el camí que menava a idealitzar el futur. És a dir, Icària representava una escapatòria real per als qui partiren i un recurs psicològic per als qui es quedaven, enfrontats tots a unes condicions de vida molt dures. Icària era una fugida.

Tanmateix, qui formava part del grup fundador de *La Fraternidad*? Dit d'una altra manera: qui eren els icarians catalans? Doncs, membres procedents de les professions liberals com l'advocacia (Monturiol i Pere Montaldo), la medicina (Joan Rovira i Francesc Sunyer i Capdevila), intel·lectuals com ara F. J. Orellana o menestrals, com els germans Clavé, Josep Anselm i Antoni. Els mateixos del Partit Demòcrata.

Puntualitzem que foren dos els catalans que decidiren participar en la fundació d'Icària: Joan Rovira i Ignasi Montaldo. Rovira, metge, va formar part de la primera expedició. Amb els 600 francs que havia d'aportar obligatòriament, recollits en el si del grup socialista català, va marxar a Le Havre, via París. Al sudit port atlàntic va embarcar cap a Amèrica el 3 de febrer de 1848, junt amb 68 companys d'aventura. Al començament tot era felicitat, però després començaren les dificul-

tats, les desavinences i les disputes. Quan Cabet va arribar a la colònia a començament de 1849, escrivia: "*C'est le médecin espagnol Rovira qui se presente le premier et m'attaque personnellement avec la dernière inconvenance, m'accusant d'avoir trompé et abandonné les deux premières avant-gardes.*" Unes paraules que mostren la crisi que havia esclatat en el grup icarià. La història d'Icària és sucosa però massa llarga per exposar-la ara. Això no obstant, cal deixar constància que Rovira, afectat d'una profunda depressió, es va suïcidar. Un final ben diferent del que profetitzava *La Fraternidad*.

L'altre expedicionari català, Ignasi Montaldo, que havia partit l'octubre de 1848, es va quedar uns quants anys a la comunitat i, doncs, va viure'n la descomposició. Així i tot sembla que va tenir un càrrec directiu en una data tan tardana com el 1868, quan ja és difícil de continuar parlant de la Icària engrescadora que Monturiol i els seus havien exultat des de les pàgines del periòdic barceloní.

Per acabar, recordem que, de l'aventura icariana, en queden a Barcelona dos records: l'avinguda d'Icària i, segons la tradició oral, la plaça del general Prim al Poblenou, un indret tranquil, amb arbres centenaris, on es reunien, segons la tradició, els icarians catalans.

Santiago Riera Tuèbols
Membre de l'IEC i del Departament
d'Història Contemporània de la UB

Els aldarulls eren constants en tots aquells anys. Al centre, retrat del menestral Josep Anselm Clavé, maçó, republicà i federalista intransigent. A la dreta, la primera traducció castellana de *Viaje por Icaria*, de Cabet.

Els icarians volien canviar la societat eliminant la burgesia a través de l'abolició de la propietat privada. En aquesta nova societat cada ciutadà produiria segons les seves necessitats. L'exemple que havia de constituir la vida de cada icarià tenia un aparador mundial: la utòpica Icària que es fundaria als EUA

El republicanisme al País Valencià en la dècada de 1840

El dia 20 de novembre de 1842, cinc dies després del de Barcelona, s'iniciava l'aixecament republicà contra Espartero a València.

A València, l'aixecament republicà contra Espartero es va produir el 20 de novembre del 1842, cinc dies més tard que el de Barcelona. Tot al contrari que el barceloní, el de València va durar poques hores. Va començar a les dotze i mitja del matí del dia 20; tot seguit, els revoltats es van fer forts a la plaça del Mercat i a la Llotja, i hi van crear una junta provisional. A les quatre de la tarda, el cap polític de la província, al cent per cent esparterista Miquel Antoni Camacho, va decretar la llei marcial i la Junta no va aconseguir ni prendre la Ciutadella ni el suport de Shelly per a dirigir l'acció armada. La nit va ser molt tensa i, quan l'endemà, el dia 21, es va fer de dia, els republicans revoltats van abandonar les barricades de la plaça del Mercat de la ciutat del Túria i la tropa del governador de la Ciutadella va prendre el Mercat i la Llotja.

La revolució s'havia acabat abans de 24 hores i començaven les persecucions dels republicans avalotats.

El fracàs. El moviment va fracassar perquè, segons una de les principals in-

vestigadores dels fets (la professora de la Universitat de València Isabel Burdiel), no va tenir una base social tan clara com a Barcelona i solament van participar-hi un grup de milicians radicals. El fet és que, a València, el moviment obrer encara no tenia entitat i els ajuntaments valencians tampoc no van fer unes reivindicacions econòmiques evidents per moure els menestrals. Els caps de l'aixecament de València van ser Joan Josep Gascón i Francesc Usera, antics regidors de l'Ajuntament de la ciutat. Gascón va signar una proclama on cridava els ciutadans perquè s'armaren i prengueren el carrer; al mateix temps, el cap polític Camacho publicava la llei marcial la tarda del dia 20. Gascón i Usera van fugir de València la matinada del dia 21.

Els esdeveniments del dia 20 de novembre a València van ser el punt i final d'un trencament ja en curs entre els progressistes i els republicans i entre els mateixos republicans valencians, que Camacho havia intentat arreglar en la ciutat mesos enrere amb un control públic molt dur contra els republicans més radicals. Camacho va ser enviat pel Govern a València com a cap polític de la província i home fort d'Espartero per resoldre els enfrontaments entre els mateixos republicans i entre els més radicals d'aquests i els progressistes, les lluites dels quals havien crescut cada vegada més després de l'arribada a la regència d'Espartero i les primeres decepcions motivades per la moderació de la política progressista. El 22 de febrer, Camacho va reunir els caps dels republicans i dels progressistes valencians per buscar una entesa, però el destacat i conegut republicà Vicent Agramunt va ser assassinat el 25 de febrer a la plaça de Villarrasa de

EL TEMPS

València. Les possibilitats d'una entesa es van trencar. Després, els minyons van afusellar dos homes a la porta de Quart. El tema va arribar al Parlament madrileny i el periòdic *El Espectador* va acusar de traïdor el sector dels republicans més radicals de València que volien trencar l'entesa revolucionària liberal. A València, les figures republicanes més conegudes i benestants, com Manuel Bertran de Lis, van fer un gir a la dreta, i el sector dels republicans radicals va ser aïllat progressivament de la vida política amb la connivència de Camacho.

Quan els republicans radicals valencians es van assabentar dels fets de Barcelona del 15 de novembre, van decidir resoldre l'aïllament polític que patien amb les armes. Així doncs, el 20 de novembre va ser l'últim pas del procés de trencament dels republicans radicals amb els progressistes i, també, amb els republicans més moderats. Solament dos anys abans, tots tres havien protagonitzat junts la revolució del 1840, que va

començar a València, es va traslladar a Alzira, després a Alcoi, i que va permetre a Espartero arribar a la regència. Ara, el republicanisme valencià s'havia trencat i açò també explica que, durant la revolta del 20 de novembre del 1842 a València, la milícia republicana mancara de la unió que havia caracteritzat les revoltes anteriors.

València-Barcelona. Un fet inqüestionable, que va reconèixer en la seua *Historia de Valencia* coetània dels esdeveniments el mateix Vicent Boix, és que els fets del 20 de novembre de València van estar relacionats amb els de Barcelona. L'home clau que apunta la historiografia per establir aquesta relació és el valencià J. M. Carsí, un periodista i antic oficial dels cossos francs de la milícia, que entre el 16 i el 27 de novembre del 1842 va presidir la Junta Popular Directiva Provisional de Barcelona. Carsí sembla que va ser una de les bagues perdudes que connecten el vessant més ra-

Cinc dies després dels fets de Barcelona, a la plaça del Mercat de València hi va haver protestes contra Espartero. En tot cas, ràpidament dissoltes.

dical de les revolucions de la dècada de 1840 entre Barcelona i el País Valencià. Les últimes investigacions ens han permès saber que hi havia un Carsí en la Junta d'Alzira del 1840, i els documents judicials de la repressió contra la revolució d'Alacant del 1844 dirigida per Pantaleón Boné i Manuel Carreras asseguren que Carsí era membre de la Junta d'Armament i Defensa alacantina i, a més a més, diuen que es tractava del mateix Carsí que va presidir la Junta de Barcelona del 1842. La *Historia de Valencia* del coetàni Vicent Boix va donar testimoni que, durant la segona meitat de la dècada de 1830, existia una societat de carbonaris a València; que València era el centre dels carbonaris

EL TEMPS

Quadre anònim que representa els afusellaments del coronel Boné al moll d'Alacant, ciutat amb tendència progressista.

d'Espanya i que les societats de les altres ciutats obeïen la de València. Els carbonaris valencians tenien tanta fe i entusiasme com "el que dirigia els actes dels antics admiradors dels misteris d'Eleusis", deia Boix. Segons aquest, el partit republicà va decidir d'atacar cara a cara els progressistes perquè comptava amb els carbonaris, que, a més a més, dominaven la milícia. Carsí era carbonari? La suposada conspiració anarquista contra la Junta Revolucionària de sis anys enrere que va avortar el comandant Boil a València l'agost del 1836 havia estat preparada pels carbonaris?

Carsí va aconseguir escapar de la repressió del Govern contra els membres de la Junta de Barcelona del 1842 i també de la d'Alacant del 1844, mentre que el cap de la rebel·lió d'Alacant, Pantaleón Boné, i vint-i-tres companys més van ser afusellats el 8 de març del 1844; els dies següents, van continuar els afusellaments en altres pobles de la rodalia d'Alacant i de tot el sud del País Valencià.

La revolució alacantina del 1844 va durar més que la de València del 1842 perquè els progressistes contraris a la llei d'ajuntament del 1840 i els republicans van participar-hi de nou plegats contra el moderantisme.

Una de les últimes rebel·lions republicanes de la dècada al País Valencià, també durament castigada com les anteriors, va ser la d'octubre del 1848 a Castell de Guadalest, seu de la poderosa i tradicional família dels Ordunya al sud del País Valencià. Aquell octubre del 1848 republicans naturals de diversos pobles de les comarques de la Marina Alta i Baixa, encapçalats per Llorens Carrera, van prendre el castell dels Ordunya per la força. El 29 d'octubre, les tropes del comandant general de la província d'Alacant, Manuel González, van recuperar la plaça amb la col·laboració d'un contingent de la Guàrdia Civil, dels carrabiners, del Regimiento del Infante i d'uns civils reclutats pel corregidor de Callosa d'en Sarrià i el cap polític de la Vila Joiosa. El cap de la revolta, Llorens Carrera, va ser afusellat juntament amb cinc republicans més de Castell de Castells, dotze de Parcent, dos de Tàrbena i un de Pamis (Ondara).

El revolucionarisme. Les revolucions de la dècada de 1840 demostren l'existència d'un sector important de republicans radicals molt actius i compromesos al País Valencià, que fins i tot van arribar al convenciment que el poble amb el qual s'identificaven era oprimint per una minoria. La majoria dels revolucionaris republicans que van participar en les revoltes de la dècada van sortir de les files liberals progressistes i van arribar al republicanisme democràtic perquè

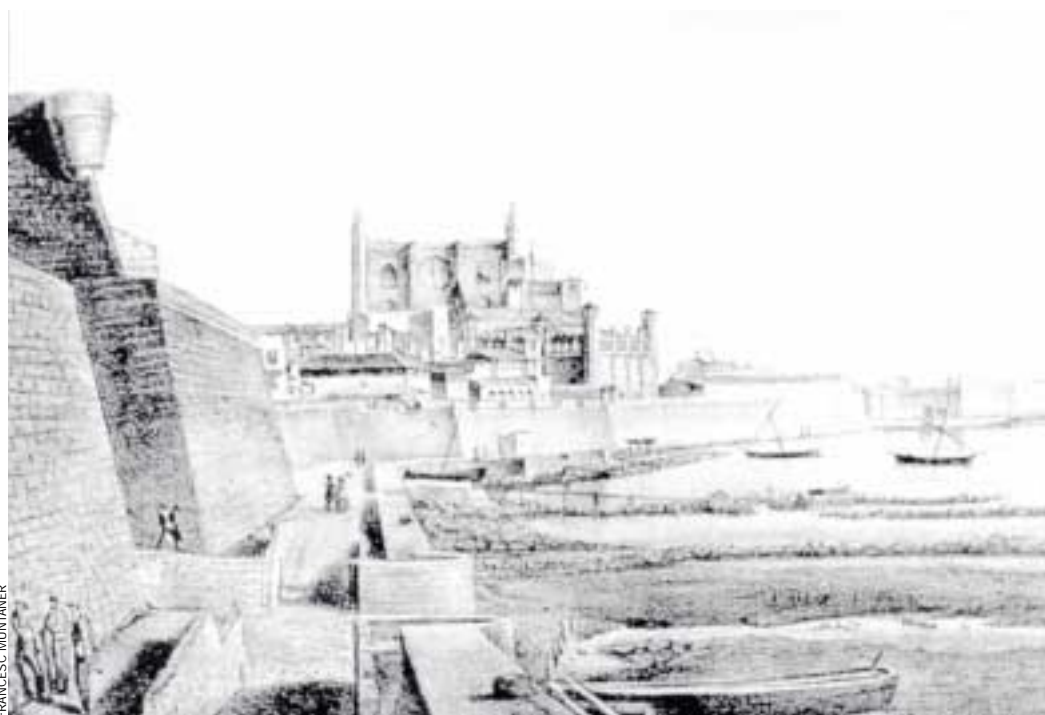
el seu pensament polític va experimentar una evolució dialèctica al compàs dels esdeveniments. Uns van abraçar el radicalisme i van morir com a radicals; altres van passar pel republicanisme més moderat abans d'acceptar el moderantisme. Un cas paradigmàtic d'aquests últims és el de Vicent Boix, que ha estudiat Eduardo Ortega i per a qui el republicanisme de Boix no va ser mai una ideologia compacta i acabada. L'exemple contrari és Manuel Carreras, un comerciant ric que va evolucionar cap al republicanisme més democràtic i el va defensar tota la vida. Va estudiar a Londres; va ser regidor d'Alacant entre 1833 i 1834, tercer alcalde d'Alacant el 1835 i el 1839; va participar en les revolucions de setembre del 1835 i d'agost del 1836 i en la revolució esparterista del 1840; el 1840 ja era el cap de la facció més exaltada del Partit Progressista a Alacant i dirigia la societat secreta La Cova; es va allunyar d'Espartero i va participar en la revolta de l'11 de juny del 1843 contra Espartero; després, va ser el cap civil de la revolució alacantina del 1844 contra els moderats i va aconseguir escapar de la repressió posterior; quan va ser amnariat, va tornar a Alacant i va intentar dur endavant una revolució contra el govern de Narváez l'any 1848, però fou avortada i ell desterrat. Poc abans de morir, va tornar a Alacant, va participar en la revolució del 1854 i va ser el primer alcalde d'Alacant del Bienni Progressista.

Segons Isabel Burdiel, el republicanisme radical es va retraure a València després de la repressió del 1842 i, amb ell, també va recular el projecte d'aprofundiment democràtic de la revolució burgesa. Segons un treball dels professors Pedro Díaz i José Antonio Fernández sobre la revolució d'Alacant del 1844, els fets d'Alacant d'aquest any tanquen el cicle d'expansió de la revolució burgesa que va admetre altres opcions polítiques més radicals i democràtiques. El ben cert és que les dos revolucions van destapar plenament la reacció política moderada i dels progressistes, que ja tenien el que volien, i els republicans radicals van ser durament perseguits.

Josep Miquel Santacreu
Universitat d'Alacant

La primera cultura democràtica a Mallorca

El demòcrates, els socialistes utòpics i els republicans a la Mallorca de mitjan segle XIX.

A Mallorca, l'evolució de la primera cultura política democràtica i republicana abasta des de la conspiració del mallorquí Joan Picornell a Madrid, el 1795, fins a l'eclosió del federalisme i l'internacionalisme durant el Sexenni Democràtic (1868-1874).

El republicanisme mallorquí té, com arreu, una dilatada i diluïda tradició política fins arribar a la configuració del Partit Demòcrata. Participa de diverses cultures politicosocials: d'una banda, la tradició del liberalisme radical del Trienni Liberal (1820-1823), l'ala més radical i laicista del progressisme illenc i la vinculació amb el socialisme utòpic, encapçalat a Mallorca per Jeroni Bibiloni; d'altra banda, és un dels resultats de la socialització política marginal, sobre-

tot entre 1840 i 1868. Ens referim a les societats secretes de caire democràtic, de les quals Miquel Quetglas Bauçà fou un dels exponents; al moviment ateneístic, concretament l'Ateneu Balear, però també al protagonisme de joves illencs que durant els seus estudis universitaris entraren en contacte amb el radicalisme polític, a Madrid i a Barcelona, sobretot.

Els factors de cohesió republicana segurament s'han de cercar en l'anàlisi profunda de tres factors: d'una banda l'evolució política a partir de 1849, amb la constitució del Partit Demòcrata, les radicalitzacions posteriors durant el Bienni Progressista (1854-1856) i al llarg del decenni de 1860; d'altra banda, l'evolució social i econòmica de la societat mallorquina, la implicació en els

Va ser durant el Bienni Progressista (1854-1856) quan aquests nuclis se socialitzaren al voltant d'El Iris del Pueblo', òrgan dels demòcrates mallorquins, dirigit per Joaquim Fiol. Com ha destacat Joan Mas i Vives, aleshores aquest grup desenvolupà la seva activitat de forma clara. Això no obstant, no hi ha encara un republicanisme explícit, sinó més aviat una opció a favor de la sobirania nacional, el sufragi, l'exempció de quintes, l'abolició dels consums, l'igualitarisme social, la sintonia amb les classes populars i obreres urbanes, la mobilització de la Milícia Nacional i la mitificació del constitucionalisme, però no es qüestiona la monarquia

processos de canvi de sectors econòmicament sòlids, com ara el navilier, i finalment, l'evolució d'un grup de joves estudiants radicals, periodistes, divulgadors i escriptors, la majoria dels quals s'anaren desmarcant del poder establert.

Demòcrates, igualitaristes i republicans emergents. El pensament demòcrata a Mallorca almenys en les seves manifestacions ideològiques és obra d'una minoria d'escriptors i professionals que ja al començament del decenni de 1840 entraren en contacte amb els corrents progressistes i, fins i tot, revolucionaris, com Josep Barbier, Josep Francesc Vich i Antoni Ignasi Cervera. D'altra banda, Miquel Bibiloni Corró durant la seva estada a Madrid sembla que va conèixer Roque Barcia i hauria estat un dels fundadors d'El Cascabel. A Mallorca, el ressò més radical del progressisme es manifestà a través d'El Genio de la Libertad, primer, i d'El Iris del Pueblo, després.

Va ser el 1849, amb la creació del Partit Demòcrata, quan es consolidà el grup que assolí una rellevància social i política significativa. Un any abans s'havia publicat a Mallorca Cristianos-socialistas, de l'exclaustrat Jeroni Bibiloni. Es tractava d'una obra sorprenent per la seva terminologia fourierista. La seva publicació provocà un terratrèmol entre els sectors conservadors i eclesiàstics illencs. Tanmateix, allò més destacat d'aquesta obra és el seu significat i el context en el qual s'edità. Bibiloni reflectia, així, el pensament d'un sector minoritari del catolicisme illenc antiliberal i utòpic. Tanmateix, encara no s'ha pogut explicar, amb coherència, la forma com l'autor madurà aquell pensament i el compromís personal o les vinculacions amb l'icarianisme contemporani.

A banda del context de penúria econòmica de les classes populars mallorquines, que, indubtablement, patiren greument la crisi de subsistències de 1846 i 1847, també hem de considerar l'existència, en aquella conjuntura, de col·lectius que potenciaren la dissidència social i ideològica. Ens referim a la Societat Frenològica Mallorquina; les primeres societats o casinos eminentment

populars, com ara el Casino Artístic i Industrial; o cafès cantants i centres de recreació populars, com El Recreo Social; les primeres mutualitats de caràcter popular i alguns centres d'ensenyament, com és el cas del col·legi de primer ensenyament creat per Jeroni Bibiloni, Jaume Balaguer i Joan Bo, entre d'altres. Entre els personatges que hi comencen a destacar hem de fixar l'atenció sobretot en els membres del Partit Demòcrata, Joaquim Fiol, Jeroni Bibiloni, Miquel Quetglas Bauçà i l'editor Pere Josep Gelabert.

El Bienni Progressista. Tanmateix, va ser durant el Bienni Progressista (1854-1856) quan aquests nuclis se socialitzaren al voltant d'El Iris del Pueblo, òrgan dels demòcrates mallorquins, dirigit per Joaquim Fiol. Com ha destacat Joan Mas i Vives, aleshores aquest grup desenvolupà la seva activitat de forma clara. Això no obstant, no hi ha encara un republicanisme explícit, sinó més aviat una opció a favor de la sobirania nacional, el sufragi, l'exempció de quintes, l'abolició dels consums, l'igualitarisme social, la sintonia amb les classes populars i obreres urbanes, la mobilització de la Milícia Nacional i la mitificació del constitucionalisme, però no es qüestiona la monarquia. Alguns significats membres del grup, com Miquel Quetglas, foren regidors de l'Ajuntament de Palma durant aquell període.

El Iris del Pueblo reflectia l'igualitarisme interclassista, la instrucció com a factor d'alliberament i la promoció de les classes humils, tot plegat amb la defensa del sufragi universal. El manifest del darrer número, de 30 de novembre de 1855, mostrava el desencís d'aquell grup amb els plantejaments del progressisme i, en conseqüència, l'opció per la revolució i les aspiracions de la república democràtica, federal i universal. Tanmateix, probablement va ser a partir de 1856 quan a Mallorca es consolidà el republicanisme, segurament al voltant d'un grup més nombrós, en els qual a més dels esmentats hi havia Antoni Villalonga Pérez, Joaquim Quetglas, Ignasi Vidal, Joan Palou i Coll i Miquel Bibiloni Corró, entre els més significatius. Algun d'aquests degué estar vinculat a

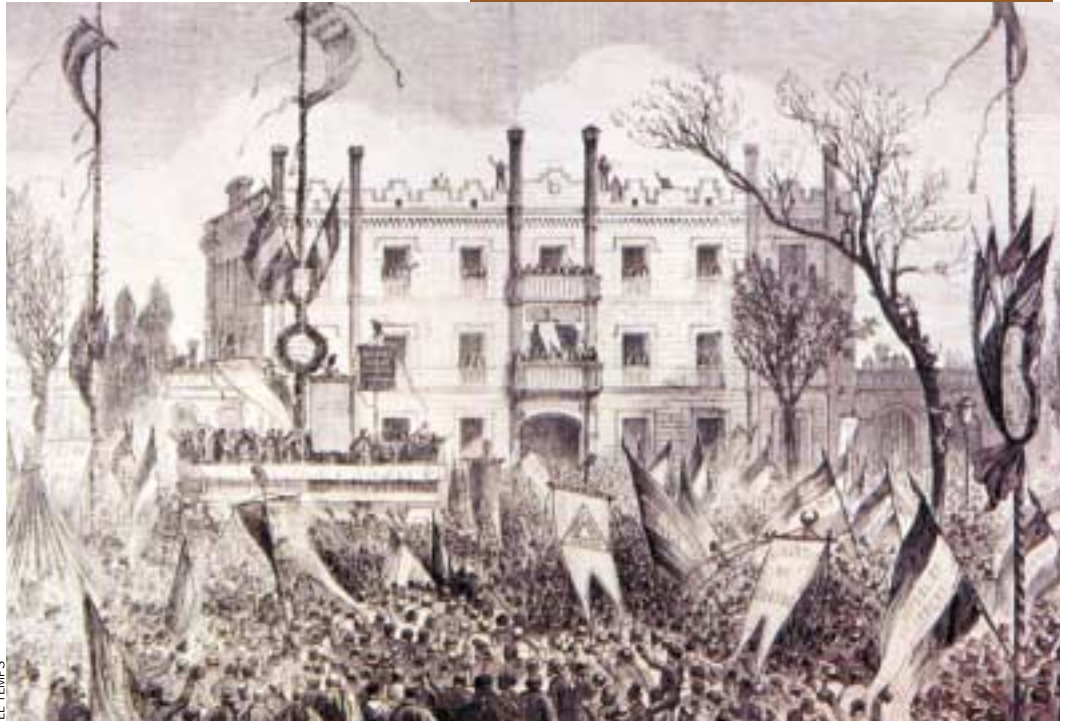
una societat secreta activa fins el 1868. D'altra banda, el mallorquí Antoni Ignasi Cervera creava a Madrid la societat secreta carbonària El Falansterio i la revista *El Falansterio Nacional*.

El descontentament social i els rebrots de republicanisme creixeren com a conseqüència de la insurrecció de Loja (1861), moment en el qual apareixen alguns pasquins subversius a Palma i a Manacor. El 1862, Emilio Castelar visitava Mallorca i contactava amb un grup de simpatitzants, acompanyat de Joaquim Fiol. Ja llavors Castelar, amb Pi i Margall, liderava la nova generació de demòcrates que posaven en relleu la seva actitud antidinàstica i obertament revolucionària. Segurament era el mateix grup que a Mallorca obrí una subscripció popular, el 1862, a favor de l'Ictineu de Narcís Monturiol.

El republicanisme emergent probablement es va concretar societàriament en entitats de característiques ben diverses com ara l'Ateneu Balear (1862), les entitats recreatives populars, les societats mutualistes com La Protectora, de Lluçmajor (1866) i les ja esmentades societats secretes. Així, el 1864, s'havia creat la lògia La Fraternidad. Pere Gabriel, referint-se a Mallorca, afirmava que "l'associacionisme del decenni de 1860 apareix molt relacionat amb el republicanisme genèric caracteritzat més per la seva voluntat d'inserció popular i afany modernitzadors enfront del món oficial del moment".

Aquells anys del decenni de 1860 foren de repressió, sobretot com a conseqüència de l'insurreccionisme republicà i dels intents carlistes de Sant Carles de la Ràpita (1860). Segurament, una de les vies per conèixer l'evolució del republicanisme i l'obrèrisme a Mallorca s'ha de fer a partir de les noves societats, com el Centre Instructiu Obrer (1851-52) impulsat per Miquel Quetglas, o l'Ateneu Industrial (1862), promogut per Pere d'Alcàntara Penya. Però també el paper del mutualisme popular, tot i que en aquest moment a penes no hi ha reivindicacions de classe.

Com a conseqüència de l'epidèmia de còlera de 1865, l'octubre d'aquell any, en ple contagi, arribaren a Palma set membres dels Amics dels Pobres, de

EL TEMPS

Barcelona. Les cròniques d'època reflecteixen que " *fueron recibidos con gratitud y cortesía, aunque con la obligada prevención que su ideología imponía a un importantísimo sector de la ciudad*". A més, tengueren el suport, continua la crònica, dels mes extremistes en ideals antireligiosos i polítics. També ens consta que es rebien subscripcions a casa de Benet Seguí, a les botigues dels germans Estrada i dels germans Miró, i que rebien el suport del casino El Amparo, on es reunien cada dia.

També en aquell context s'han de situar altres personatges i altres realitats associatives rellevants, sobretot els promotors d'El Porvenir (1866) del qual n'eren redactors Miquel Quetglas, Ignasi Vidal, Antoni Marroig, Joaquim Quetglas, Vicenç Mora i Pere A. Bernat. En aquests grups hi havia encara altres cercles o grups de republicans emergents en diferents localitats de Mallorca com ara a Lluçmajor o Andratx, entre d'altres. Durant aquells anys previs a la revolució de setembre hi hagué a Mallorca confinats com ara el general Serrano i el canonge Monjón, de Ciutadella, líder del moviment republicà a Menorca.

Pere Fullana Puigserver
Historiador

Manifestació de l'any 1868 a favor de la república federal, a l'antiga plaça de Catalunya de Barcelona (ara plaça del Palau). A les Illes els avalots contra el règim no van ser tan evidents; l'oposició era més notòria en l'associacionisme.

EL TEMPS

Emilio Castelar va visitar Mallorca l'any 1862, per a reunir-se amb simpatitzants. L'acompanyava Joaquim Fiol. Eren antidinàstics i clarament revolucionaris.

EL TEMPS

Narcís Monturiol i altres revolucionaris

Narcís Monturiol i Estarriol (Figueres, 1819 – Sant Martí de Provençals, 1885) esdevé paradigma d'una generació de revolucionaris que iniciaren el republicanisme i el socialisme utòpic a Catalunya. Vinculat a la nissaga empordanesa, on també hi trobem el figuerenc Abdó Terradas (Figueres, 1812 – Medina Sidonia, 1856) i el metge rosinc Francesc Sunyer i Capdevila (Roses, 1826-1898), Monturiol es va iniciar en les lluites polítiques a Barcelona durant el període de les bullangues i de seguida es va sentir atret per l'activisme i per l'igualitarisme de Terradas, expressats en les pàgines d'*El Republicano* (1842). Gairebé tots ells, a més dels germans barcelonins Ignasi i Pere Montaldo, del jove músic Josep Anselm Clavé (Barcelona 1824-1874), que ja cantava per cafès i tavernes, i del metge Joan Rovira, van prendre part a la Jamància. El mateix Monturiol va participar en els setges de Barcelona, de Girona i de Figueres.

“Monturiol esdevé en molts d'aspectes paradigma d'una generació de revolucionaris catalans que esdevingueren els iniciadors del republicanisme i alhora del socialisme utòpic”

Amb el fracàs del moviment insurreccional i la imposició dels moderats, el grup, liderat per Monturiol, donà el tomb vers el comunisme cabetià. L'any 1847 Monturiol publicava *La Fraternidad*, el periòdic considerat el portaveu de les idees cabetianes al Principat, traduïa, juntament amb Francesc Josep Orellana,

Viatge a Icària, l'obra més emblemàtica de Cabet, i havia de patir les primeres persecucions. I mentre dos icarians barcelonins, Joan Rovira i Ignasi Montaldo, l'any 1848 viatjaven als Estats Units per incorporar-se a la comunitat icariana d'Illinois, Clavé fundava l'any 1846 l'Aurora, l'orquestrina que actuava per cafès, tavernes i festes populars i que tenia per objectiu l'educació moral dels obrers. L'any 1850 l'Aurora passava a convertir-se en La Fraternitat, la primera societat coral de l'estat espanyol, que aplegava una quarantena d'homes.

El progressiu distanciament d'aquest grup envers les idees cabetianes no va minvar els seus impulsos polítics. A tots ells els trobem abocats a l'insurreccionalisme republicà i participant des de les files del Partit Demòcrata en els esdeveniments revolucionaris del bienni progressista (1854-1856). Terradas, com ja ho havia estat en altres ocasions, esdevingué alcalde de Figueres i acabà morint poc després en el desterrament andalús. La repressió posterior a 1856 contra els que van sobreviure tampoc no els desanimà. Monturiol, en els anys següents, es dedicà a la tasca d'inventor, que ja havia iniciat uns anys abans: el submarí Ictineu va ser el seu projecte més important i encara tingué un paper destacat durant els mesos que durà la I República (1873). Clavé es va lliurar en cos i ànima a les societats corals i durant el Sexenni Revolucionari (1868-1874) també actuà dins les files del Partit Republicà Federal. Sunyer dedicà bona part dels seus esforços a eradicar malalties endèmiques entre les classes populars, com la tuberculosi, i hagué de patir exili per les seves implicacions en moviments revolucionaris. Durant el Sexenni retornà a la política i fins i tot arribà a ser ministre de la I República amb Francesc Pi i Margall.

Monturiol, Clavé i Sunyer sovint han passat a la història per les professions que van exercir. Però les seves vides –i les seves professions– no es poden entendre sense el compromís polític i social que van assumir des de la seva primera joventut i que van saber mantenir al llarg de tota la vida. Aquesta és, sens dubte, la seva principal virtut.

Pelai Pagès

La utopia d'Icària

Adreça electrònica:
www.cloverdalehistoricalsociety.org/icarians

Com a complement del dossier que en aquest número presentam, l'interessat a *navegar* per les restes cibernàutiques de la utopia esvaïda que foren els icarians pot entrar en aquesta pàgina. La veritat, no és gaire espectacular. A banda de superar els habituals desastres lingüístics de la traducció automàtica de l'anglès –per aquells que no controlen la llengua de l'imperi– el que hi ha és poqueta cosa. És la típica pàgina de promoció d'una organització, en aquest cas de la Cloverdale Historical Society, que manté més o menys viu el record de la Icària utòpica. Segons aquesta paradeta virtual, els seguidors nord-americans de Cabet no desaparegueren després del seu primer

intent de comuna utòpica icariana d'Illinois (a la localitat de Nauvoo), sinó que es ramificaren per altres indrets del EUA. Un dels llocs on s'intal·laren va ser el comtat de Cloverdale, amb el nom comunal d'Icària-Speranza. Hi van perdurar fins a finals del segle XIX i fins i tot van obrir una escola. Hi ha fotos i l'adreça electrònica de la Society. I per als qui s'hi interessin de debò i hi vagin, s'informa que mensualment la Historical Society fa reunions, amb refrigeri inclòs. No és molt, però...

Vuitantè aniversari del misteriós Tutankhamon

Adreça electrònica:
http://news.bbc.co.uk/hi/spanish/science/newsid_2290000/2290392.stm

Tutankhamon no ha ressuscitat amb vuitanta anys, sinó que aquest novembre fa vuit dècades de la troballa de la seva tomba. Va ser aquell mes del 1922 quan a la vall dels Reis, a Egipte òbviament, els britànics Howard Carter i Lord Carnarvon descobriren l'entrada de la tomba més meravellosa i misteriosa, amb els seus tresors intactes. Una de les moltes incògnites associades a la seva figura és com morí. Gràcies a la realitat virtual, un grup de científics britànics ha refet el rostre que devia tenir el jove faraó i que es pot veure per primer cop.

Aquest web informa també que el canal 5 de la BBC és a punt d'emetre una sèrie de reportatges sobre el gran misteri: qui assassinà Tutankhamon? El problema és que les més recents investigacions científiques –l'última de les quals s'ha publicat ara mateix en

forma de llibre publicat per la prestigiosa egiptòloga Christine el Mahdy *Tutankamón: vida y muerte del rey niño* (Península)– assegura que morí de manera natural. Però com que gairebé ningú no llegeix, de segur que el documental de la BBC té més èxit popular.

Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)

Núria Sales

Col·lecció "Història de Catalunya", dirigida per Pierre Vilar, volum IV. Edicions 62. Barcelona, 2002. 509 pàgines.

Aquesta obra va ser editada per primer cop l'octubre de 1989, i se'n va fer una segona edició, corregida, el juny de 1991. Ara es presenta la cinquena relligada, de novembre de 1998, amb algunes esmenes de detall i excloent-ne les làmines.

El volum presenta, segons informa la mateixa editorial, un dels períodes més obscurs, complexos i apassionants de la Catalunya de l'època moderna. Són uns segles, del XVI fins el XVIII, de desordres, esquinçaments i desgràcies per a un país, Catalunya, sotmès a la brutalitat dels mercenaris; uns segles en què la vida quotidiana està marcada per la presència obsessiva de les armes.

L'autora, Núria Sales, en dona una descripció exhaustiva i exuberant en els detalls; però també evoca amb abundància i precisió la complexitat institucional i política que caracteritza el període, "i sap fer-nos reviure, amb una força impressionant, les diverses crisis i sacsejades que pateix el conjunt social des de les primeres dècades del segle XVI fins al daltabaix de 1714".

Materials precompilatoris del Dret Civil de les Illes Balears

Edició a cura de Pedro A. Munar i María Pilar Ferrer

Universitat de les Illes Balears i Parlament de les Illes Balears. Palma, 2001. 241 pàgines.

Tot i no ser un llibre historiogràfic, els autors, professors titulars de Dret Civil de la Universitat de les Illes Balears (UIB) presenten una obra que té per objecte "facilitar la tasca dels investigadors i dels estudiosos del Dret Civil balear mitjançant la reproducció de tot un conjunt de textos el coneixement dels quals resulta imprescindible per a entendre les normes del Dret Civil propi actualment en vigor". El qual, i d'aquí l'interès històric, s'ha anat fixant durant un període de gairebé vuitanta anys, la qual cosa "posa de relleu el tortuós camí que va haver de seguir la tasca de conformació del Dret Civil de les Illes Balears, fins a quedar plasmat en la complicació de 1961" la qual es ressegueix històricament fins la codificació de Felip V que imposà el dret castellà excepte per als casos de Galícia, País Basc, Catalunya, Aragó i Balears.

Els nens perduts del franquisme

Montse Armengou, Ricard Belis i Ricard Vinyes

Col·lecció "Perfils". Proa. Barcelona, 2002. 360 pàgines.

Els autors del ja famós documental emès per TV3 en dues parts en el programa *30 minuts*, mostren, segons informa l'editorial, "les veus dels nens i de les mares que van patir la pitjor represàlia del franquisme envers els vençuts: tortures, separacions, adopcions il·legals..."

L'impacte i l'èxit del programa televisiu es va traduir en un gran seguiment de l'audiència i, com se sol dir, també acompanyat de la bona crítica. El reconeixement al treball d'investigació el va fer ser mereixedor del Premi Nacional de Periodisme.

La perfecta simbiosi autoral és fruit de la combinació entre Ricard Vinyes, historiador i professor d'història contemporània a la Universitat de Barcelona, especialitzat en l'estudi del franquisme, Montse Armengou, periodista de premsa i televisió que sol col·laborar amb TV3, i Ricard Belis, realitzador de televisió.

Sinopsi. Els primers anys de la repressió franquista milers de dones, embarassades o amb nens petits, van ser tancades a la presó en unes condicions infrahumanes. Els nens morien de fam i de malalties: moltes mares van ser afusellades sense saber què se'n faria, dels seus fills, els quals, en molts casos, eren adoptats

il·legalment i apartats per sempre de les seves famílies. Durant tot el franquisme i fins els nostres dies, les veus de les mares i els nens supervivents han estat ofegades.

Amb aquest llibre els autors posen a l'abast dels molts espectadors que veieren els capítols de l'excel·lent documental aquestes veus recuperades d'un llarg, cruel i excessiu silenci. Testimonis i documentacions que demostren la perversa condició de la dictadura potser en allò més inhumà: el segrest de la personalitat d'uns nens que nasqueren de pares lliures que foren assassinats pels feixistes. Una massiva i veritable "reprogramació" d'unes criatures que van patir l'intent d'esborrar-los tot rastre de la seva ascendència i que tant la dictadura com –pitjor encara– la democràcia havia oblidat. Fins que el documental, i ara aquest llibre, n'ha guanyat, per a ells, per als pares i per a tothom, la memòria de la seva desgràcia i de la infàmia franquista.

Miquel Payeras

EL TEMPS D'HISTÒRIA

EL TEMPS

és possible
gràcies a

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA